

Szijártó István

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Közjogi Tagozatának tagja

A *ius ad bellum*tól a kollektív biztonság rendszeréig vezető út állomásainak összehasonlítása

I. Bevezetés

A nemzetközi kapcsolatokra bináris rendszerként tekinthetünk abból a szempontból, hogy az államok közötti háborút béke, a békét pedig háború követte, és így tovább. Napjainkban e probléma feloldására nemzetközi viták békés rendezésének nemzetközi jogi kötelezettsége ad lehetőséget, amely az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) Alapokmányának 1. és 2. cikkén alapszik.¹ Az 1. cikk határozza meg az ENSZ céljait², míg a 2. cikk azokat az elveket, amelyeket mind a Szervezet mind pedig a tagállamok kötelesek betartani az ENSZ céljainak megvalósítása folyamatában. Ezek között találjuk az államok azon kötelezettségét, hogy úgy rendezzék nemzetközi vitáikat, hogy a nemzetközi békét és biztonságot, valamint igazságot közben ne veszélyeztessék³ és ezt egészíti ki a 2. cikk negyedik pontja, amely kötelezi az államokat, hogy tartózkodjanak nemzetközi kapcsolataikban az erőszakkal való fenyegetéstől vagy az erőszak alkalmazásától más állam területi integritásával vagy politikai függetlenségével szemben, illetve bármely más magatartástól, amely nem egyezik meg az ENSZ céljaival.⁴ Ez utóbbit tekintjük az erőszak nemzetközi jogi tilalmának. A nemzetközi béke és biztonság megőrzéséért az ENSZ Biztonsági Tanácsa, valamint a Közgyűlés a felelős. Ezt a rendszert nevezzük a kollektív biztonság rendszerének, amelyre már a Nemzetek Szövetsége is törekedett.

Az államok területi szuverenitása, függetlensége és egyenlősége mellett az imént említett szabályokra úgy tekinthetünk, mint a nemzetközi kapcsolatok keretszabályaira. Ugyanakkor e szabályok kikényszerítésére hagyományosan nincsenek a nemzetközi közösségben alkalmas szervek.⁵ Az ENSZ létrejöttétől számítva viszont a Biztonsági Tanácsnak pontosan ez a célja.

Dolgozatomban bemutatom a folyamatot, amely a *ius ad bellum*tól az erőszak tilalmáig vezetett és megvizsgálom, milyen fejlődésen mentek keresztül az egyes nemzetközi

¹ *Bruhács János*: Nemzetközi jog I. Általános rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2011. 221-222. o.

² 1945. Egyesült Nemzetek Szövetségének Alapokmánya 1. Cikk. (továbbiakban: ENSZ Alapokmány).

³ ENSZ Alapokmány 2. Cikk 3. pont.

⁴ ENSZ Alapokmány 2. Cikk 4. pont.

⁵ *Malcolm N. Shaw*: International Law Sixth Edition. Cambridge University Press, Cambridge 2008. 1118. o.

szerződések, amelyek a háborút vagy az erőszak alkalmazását tiltották. Végül szembe állítom az ENSZ Alapokmányát ezen szerződésekkel, és bemutatom, hogy milyen innovációt tartalmaz hozzájuk képest.

II. A *ius ad bellum*tól a nemzetközi béke és biztonság rendszerének kialakulásáig

A nemzetközi kapcsolatok bináris rendszerét az európai jogközösség kialakulásától kezdve fogom bemutatni, mivel ekkorra alakultak ki a modern államok, amelyek szuverenitással rendelkeztek. Így tehát dolgozatomban ki fogok térni először az európai jogközösség kialakulására, és hogy miből alakult ki a korlátlan háborúindítás joga. Vizsgálom a Szent Szövetség által kialakított hatalmi egyensúlyt, majd az ezt követő választottbírói szerződések gyakorlatát. Kitérek a nemzetközi humanitárius jogra. Ezután pedig bemutatom a Nemzetek Szövetsége által létrehozott kollektív biztonság rendszerét, amelyet később az ENSZ alakított át és tett hatékonyabbá.

II. 1. A korlátlan háborúindítás joga (*ius ad bellum*)

A *ius ad bellum* kialakulása a nemzetközi jog klasszikus korszakának francia szakaszára tehető, ám fejlődése jóval korábbra visszanyúlik. A francia szakasz 1648-tól, a vesztfáliai békétől 1815-ig, a Szent Szövetség létrehozásáig tartott.⁶

A háborúindításhoz való jog fejlődését a középkortól érdemes vizsgálni, ugyanis korábban fel sem merült, hogy korlátozni lehessen egy közösség által egy másik közösséggel szemben alkalmazott erőszakot. Ekkor terjedt el a *bellum iustum*, vagyis az igazságos háború tana, amelyet Szent Ágoston dolgozott ki az ókor végén, s a középkorban Szent Tamás fejlesztette tovább. Az igazságos háború tana szerint a háborúra *ultima ratióként*, vagyis olyan lehetőségként kell tekinteni, amelyet csak akkor lehet igénybe venni, ha már más megoldás nem képzelhető el. Valamint az igazságos háború tana a háborúindítást további kritériumokhoz kötötte, mint például az erkölcsi értelemben vett jószándék, az arányosság és a siker reális esélye.⁷

Mindazonáltal a modern államok, és ezzel kapcsolatban a szuverenitás fogalmának kialakulása folytán az alapvetően az igazságos háború tanából eredő háborúindítás joga átalakult a valamennyi szuverén államot megillető korlátlan háborúindítás jogává, a *ius ad bellum*má. Ez a folyamat látható Macchiavellinél, aki A Fejedelem c. politikai munkájában

⁶ Bruhács: Nemzetközi jog I... 50. o.

⁷ Kende Tamás – Nagy Boldizsár – Sonnevend Pál – Valki László (szerk.): Nemzetközi jog. Wolters Kluwer Kft. Complex Kiadó, Budapest 2014. 35-36. o.

bizonygatta, hogy a cél szentesíti az eszközt, vagyis, hogy az uralkodó bármit megtehet az állam érdekében. Jean Bodin és Thomas Hobbs pedig már fogalmi szinten értekeznek a korlátlan háborúindítás jogáról, amely az állami szuverenitás egyik sarokköve.⁸ Lényegében a vesztfáliai béke után a szuverenitással, és ezáltal *ius ad bellum*mal rendelkező modern európai államok közösségét nevezzük európai jogközösségnek.

II. 2. A hatalmi egyensúly 1648-tól a boldog békeidőig

Az európai jogközösségben láthatjuk, hogy az államok korlátlanul rendelkeztek a háborúindítás jogával. A *ius ad bellum*ot egészen a választottbírói szerződésekig semmilyen nemzetközi szerződés nem korlátozta, de a gyakorlatban ott volt a hatalmi egyensúly, amely gátat szabott az államok folytonos háborúskodásának. A hatalmi egyensúly jelentése az, hogy a vesztfáliai béke utáni Európában semelyik hatalom nem tudott túlzott mértékű hódításba kezdeni, mert a többi hatalom összefogott ellene, és nem engedték, hogy megváltoztassa a *status quot*.⁹ Hangsúlyozni kell, hogy e rendszert nem nemzetközi szerződés hozta létre, hanem a háborúzó államok közötti békeszerződésekben és egyéb politikai szerződésekben, mint nemzetközi szerződésekben jelent meg gyakorlatként, ezért az utrechti békét és a Szent Szövetséget fogom vizsgálni, hogy bemutassam a hatalmi egyensúly működését.

A vesztfáliai béke után a Német-római Birodalom szétesett, a központi hatalom teljesen legyengült és formálissá vált. Ennek köszönhetően a francia abszolút monarchia meg tudott erősödni.

A spanyol örökösödési háború (1701-1714) azért tört ki XIV. Lajos és a Habsburg dinasztia osztrák ága között, mert 1700-ban III. Károly, az utolsó spanyol uralkodó meghalt és mind a francia Bourbonokkal és az osztrák Habsburgokkal is közeli rokonságban állt. A hatalmi egyensúly abban mutatkozik meg, hogy az európai hatalmak (Anglia és Hollandia) tartottak egy spanyol-francia hegemoniától, ezért a Habsburgok oldalára álltak.¹⁰ Az örökösödési háború a hatalmi egyensúly jegyében zárult, vagyis az utrechti béke azt a célt szolgálta, hogy megakadályozza a francia hegemoniát, így megtiltotta azt, hogy Spanyolországot Franciaország beolvashassa.¹¹

⁸ Bruhács: Nemzetközi jog I... 49. o.

⁹ Kende – Nagy – Sonnevend – Valki (szerk.): i. m. 37. o.

¹⁰ Kosáry Domokos: A Magyar és Európai Politika Történetéből. Osiris Kiadó, Budapest 2001. 559. o.

¹¹ Kalmár János: A hatalmi egyensúly jegyében. Az utrechti békerendszer és a szatmári megegyezés. http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/a_hatalmi_egyensuly_jegyeben_az_utrechti_bekerendszer_es_a_szatmari_megegyezes (2017. 11. 29.)

A hatalmi egyensúly rendszerét az 1814-15- évi bécsi kongresszus megerősítette és az 1815. évi párizsi szerződéssel létrehozott Szent Szövetség felügyelte annak megőrzését.¹² Erre azért került sor, mert a nagy francia forradalom, amely 1789. július 14-én kezdődött olyan eseményeket indított el, amelyek következtében végül megkezdődtek a napóleoni háborúk és ismét szükség volt arra, hogy az európai hatalmak összefogjanak a francia hegemonia ellen.

A Szent Szövetség a dinasztiák visszaállítását tartotta szükségesnek az európai államokban, s arra az esetre, ha ez nem valósulna meg, a beavatkozás elvét hirdette meg.¹³ A Szent Szövetség létrehozásáról szóló szerződéshez az angol királyon és a pápán kívül valamennyi európai uralkodó csatlakozott. A beavatkozás elvét a gyakorlatban is alkalmazták többek között Itáliában és Spanyolországban, valamint az 1848-as magyar forradalom leverése esetében is.¹⁴

Mindemellett az 1856. évi párizsi kongresszus és az 1878. évi berlini kongresszus is a hatalmi egyensúly fenntartását szolgálta. Előbbi a krími háborút követte, utóbbi pedig az orosz-török háborút.¹⁵

II. 3. Választottbírói szerződések

A választottbíráskodás a nemzetközi viták rendezésének egyik jogi módozata. Jellemzői közé tartozik, hogy a felek közötti nézeteltérés eseti jellegű, tehát a választottbíróság *per definitionem ad hoc* jelleggel jön létre, az ítélet jogalapját nemzetközi szerződésben vállalt nemzetközi jogi kötelezettség adja, valamint a döntőbírákat minden esetben a felek választják, s kiegészítő jellegű szabályok lehetnek a bírák kiválasztására vonatkozó eljárások terén.¹⁶

A háborút és az erőszak alkalmazását korlátozó nemzetközi jogi megoldások közül a hatalmi egyensúlyt követő lépés volt a választottbírói szerződések megkötése, amelynek első mai értelemben vett megnyilvánulása az 1794-es Jay-szerződés volt, amelyet az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kötött.¹⁷ Kiemelkedő jelentőséggel rendelkezett még az Alabama választottbírói ügy. A választottbírói gyakorlat sikere nyomán az 1899-ben és 1907-ben

¹² Bruhács: Nemzetközi jog I... 54. o.

¹³ Kosáry i. m. 562. o.

¹⁴ Bruhács: Nemzetközi jog I... 54. o.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Posner, Eric A. and Yoo, John: A Theory of International Adjudication (February 2004). U Chicago Law & Economics, Olin Working Paper No. 206; UC Berkeley Public Law Research Paper No. 146. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=507003> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.507003>

¹⁷ Alford, Roger Paul: The American Influence on International Arbitration (October 22, 2008). Ohio State Journal on Dispute Resolution, Vol. 19, 2003. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1288212>

tartott hágai békekonferencián létrehozták az Állandó Választottbírószágot.¹⁸ A választottbírói gyakorlat bemutatása érdekében e három nemzetközi szerződést fogom ismertetni.

A Jay-szerződést az Egyesült Államok valamint Nagy-Britannia a függetlenségi háborút követően kötötte a háború után fennmaradt kérdések rendezése céljából. A szerződés három választottbírószági tanácsot állított fel, amelyeknek többek között az államközi jogviták rendezése volt a feladata.¹⁹

Az Alabama választottbírószági ügy 1872-ben arról szólt, hogy Nagy-Britannia megsértette-e semlegességi kötelezettségét az Egyesült Államokkal szemben az amerikai polgárháborúban. Azért rendelkezik ez az ügy nagy jelentőséggel, mert megmutatta, hogy igen érzékeny kérdésben is lehetséges alkalmazni ezt a megoldást.²⁰ A választottbírói rendezést a Washingtoni Szerződés (1871) alapozta meg, amelyben a brit uralkodó hozzájárult a nézeteltérés ilyen úton történő rendezéséhez. A szerződés megállapítja, hogy a testület egy-egy tagját a vitában álló felek fogják kijelölni, továbbá a másik három tagot az újonnan megalakult Olaszország, Svájc valamint Brazília fogják kijelölni.²¹ Ebből látni lehet azt a gyakorlatot, amelyet a választottbíráskodás jellemzői között találunk, vagyis azt, hogy előfordul olyan eset, hogy a viták elkerülése céljából nem csak a vitában érintett felek állítanak jelölteket a választottbírói testületbe.

Az Alabama ügy eredménye az lett, hogy Nagy-Britanniának meg kellett térítenie azt a kárt, amelyet hajója okozott.²²

Ezt követően a választottbírói gyakorlatban jelentős fejlődést jelentett 1899-ben, a hágai békekonferencián létrehozott Állandó Választottbírószág (ÁVB).²³ Az Állandó Választottbírószágot a Nemzetközi Viták Békés Rendezése nevet viselő nemzetközi szerződés hozta létre és szabályozta.

A nemzetközi választottbíráskodásról a 15-61. cikk rendelkezik. Az alapító szerződés szerint az ÁVB célja az államok közötti nemzetközi jogi viták rendezése a nemzetközi jog alapján.²⁴ Az ÁVB által hozott ítélet kötelező erejű a szerződést aláíró államokra tekintettel. Másként megfogalmazva tehát az ítélet jogalapját az államok annak elismerésére vonatkozó

¹⁸ Bruhács: Nemzetközi jog I... 234. o.

¹⁹ Alford, Roger Paul: The American Influence on International Arbitration (October 22, 2008). Ohio State Journal on Dispute Resolution, Vol. 19, 2003. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1288212>

²⁰ Kende – Nagy – Sonnevend – Valki (szerk.) i. m. 698. o.

²¹ 1871. The Treaty of Washington Art. I.

²² Shaw i. m. 1048. o.

²³ Posner, Eric A. and Yoo, John: A Theory of International Adjudication (February 2004). U Chicago Law & Economics, Olin Working Paper No. 206; UC Berkeley Public Law Research Paper No. 146. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=507003> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.507003>

²⁴ 1899. Laws of War: Pacific Settlement of International Disputes (Hague I) Art. 15.

nemzetközi jogi kötelezettségvállalása jelenti.²⁵ Továbbá fontos még említést tenni arról, hogy az ÁVB a szubszidiaritás elve alapján működik, vagyis csak abban az esetben fordulnak hozzá a részes államok, ha azok diplomáciai úton nem tudták rendezni a vitájukat.²⁶ Az alapító szerződés alapján hatáskörébe bármely nemzetközi jogvita beletartozik²⁷, így tehát hatáskörét mindig az adott ügyben kell vizsgálni, amelyet az államoknak az imént említett nemzetközi jogi kötelezettségvállalása alapoz meg.

Fontos kiemelni, hogy az ÁVB nem nemzetközi jogi intézmény, hanem bírák jegyzéke. Ebbe a jegyzékbe minden részes állam négy – a nemzetközi jogban jártas, nagy megbecsülésnek örvendő – bírót javasol. Ezt a jegyzéket a Hágában működő Nemzetközi Iroda tartja számon. A Nemzetközi Iroda további feladatokkal is rendelkezik, hiszen rajta keresztül tudnak a részes államok kommunikálni és az Iroda végzi a szerződésből felmerülő valamennyi adminisztrációs feladatot. Emellett a részes államok Hágába akkreditált diplomatái alkotják az Igazgatótanácsot, amelynek feladata a Nemzetközi Iroda felállítása, valamint irányítása.²⁸

Az ÁVB választottbírószági eljárásában nem csak a részes államok vehetnek részt, hanem azok is, amelyek a nemzetközi szerződést nem írták alá, amennyiben a választottbírószágot illetékességét elismerik, vagyis beleegyeznek, hogy a részes vagy nem részes állammal fennálló vitájukat a testület elé vigyék.²⁹

A felek a bírákat az ÁVB jegyzékéből választják ki. Amennyiben a vitában álló felek nem tudnak megegyezni a testület összetételében, kijelölik az öttagú testület két-két tagját, akik kiválasztják a testület elnökét. Ha a testület elnökét így sem tudják kiválasztani, akkor a felek közösen kijelölnek egy harmadik államot, amelynek a feladata az elnök kiválasztása. Végül, ha a felek nem tudnak megállapodni a harmadik állam tekintetében, mindketten megjelölnek egy-egy államot, amelyek közös megállapodással jelölik ki az elnököt.³⁰

Az ÁVB az Állandó Nemzetközi Bíróság 1921-es létrejöttével háttérbe szorult és az 1930-as években teljesen megszűnt a működése, ugyanakkor az 1990-es évektől folytatja működését, mivel újra növekvő igény mutatkozik tevékenysége iránt.³¹

II. 4. Nemzetközi humanitárius jog

²⁵ 1899. Laws of War: Pacific Settlement of International Disputes (Hague I) Art. 18.

²⁶ 1899. Laws of War: Pacific Settlement of International Disputes (Hague I) Art. 20.

²⁷ 1899. Laws of War: Pacific Settlement of International Disputes (Hague I) Art. 21.

²⁸ *Bruhács*: Nemzetközi jog I... 234. o.

²⁹ 1899. Laws of War: Pacific Settlement of International Disputes (Hague I) Art. 26.

³⁰ *Bruhács*: Nemzetközi jog I... 235. o.

³¹ Uo.

A háborúindítás joga mellett megkülönböztetjük még a *ius in bello*-t, vagyis a háború jogát, amely szintén a háborúk korlátozását, az erőszak alkalmazásának korlátok közé szorítását szolgálja. A háború joga már az ókorban is létezett vallási előírásokban. A háború korlátozásának igénye csak részben keresendő a humanitás eszméjében.³² Ehelyett sokkal jelentősebb mértékben kaptak szerepet azon praktikus okok, hogy a háborúzó felek igyekeztek csökkenteni a háborús veszteségeket, sőt a háború győztesének is érdeke volt, hogy ne pusztuljon el az elfoglalni kívánt terület lakosságával, termőföldjeivel együtt.³³ A *ius in bello* volt az, amelyből mára kialakult a nemzetközi humanitárius jog, kezdve az 1856. évi párizsi kongresszustól egészen a jelenkorig, hiszen egy máig fontos, folyamatosan alkalmazott és fejlődő jogterületről van szó.

A párizsi kongresszus még csak egyedi kérdésekkel foglalkozott. A résztvevők megállapodtak a kalózlevelek betiltásáról, valamint a tengeri blokád érvényességi feltételeiről. Ezt követte 1864-ben a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottságának megalapítása és a háború áldozatainak védelméről szóló genfi egyezmény³⁴, valamint a szentpétervári deklaráció, amely megtiltotta a 400 grammnál kisebb súlyú robbanólövedékek használatát. E szerződések jelentősége abban áll, hogy megindította a humanitárius jog fejlődésének folyamatát, valamint a Vöröskereszt máig az egyik fő mozgatórugója e jogterület fejlesztésének.³⁵

Ezt követően az 1899. évi és az 1907. évi hágai békekonferenciák 13 hágai egyezménnyel jelentős előrelépést tettek a *ius in bello* szabályozása terén. Közülük a legfontosabb egyezmények közé sorolandó a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló IV. egyezmény, amely a kombattáns és nem-kombattáns közötti különbségtétellel kívánt nagyobb védelmet nyújtani a polgári lakosságnak, valamint az V. egyezmény, amely a tengeri háborúról rendelkezik. Rendelkezései között szintén megtalálható a polgári lakosság védelme: pl. nem védett kikötők és városok bombázásának tilalma. Ezeket a rendelkezéseket egészíti ki a háború áldozatainak védelméről szóló 1906. évi és 1929. évi genfi egyezmény. A háború áldozatai között megtaláljuk a sebesülteket, a betegeket, továbbá a hadifoglyokat. Az

³² Herczegh Géza így fogalmaz monográfiájának bevezetőjében: „Az emberiség történetének kutatója a véres összetűzések, az erőszakos és kegyetlen események sorozata mellett bőségesen talál adatokat olyan törekvésekre, amelyek – éppen ellenkezőleg – az emberiesség megnyilvánulásaiként a szenvedések enyhítése és a szenvedők megsegítésére irányultak.” – *Herczegh Géza: A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1981. 15. o.* Láthatjuk azt, hogy más nemzetközi jogászok viszont ennek pont az ellentétét vallják, és nem a humanizmust, hanem pusztán pragmatikus okokat látnak a korai humanitárius törekvésekben.

³³ *Kende – Nagy – Sonnevend – Valki (szerk.) i. m. 791. o.*

³⁴ *Herczegh i. m. 27. o.*

³⁵ *Bruhács János: Nemzetközi jog II. Különös rész. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2011. 192. o.*

1949. évi genfi egyezmények és ezek 1977. évi kiegészítő jegyzőkönyvei a háború áldozatainak védelméről szóló egyezményeket bővítik.³⁶

A nemzetközi humanitárius jog célja, hogy a háborúban védelmet biztosítson a rászorulóknak³⁷, amely alatt érteni kell a polgári lakosságot, valamint a kombattánsok közül a sebesülteket, a betegeket és a hadifoglyokat. A védeni kívánt érdekek fontosságát tekintve vizsgálni kell a humanitárius jog hatékonyságát.

A nemzetközi humanitárius jog szabályainak betartására több nemzetközi jogi garancia is van, amelyek közül csak egyetlen, de nem elhanyagolható tényező az, hogy e szerződések valódi generális sokoldalúak, vagyis sok állam csatlakozott hozzájuk.³⁸ Ez önmagában egy jelentős biztosítéka annak, hogy a háborúra irányadó szabályokat a felek betartják. Emellett az is elmondható, hogy a hágai és genfi jog szabályainak nagy része a nemzetközi szokásjog része, s alapelveik a nemzetközi *ius cogens*-t gazdagítják.³⁹ Nem utolsó sorban pedig az 1949. évi genfi egyezmények közös rendelkezései lehetőséget biztosítanak az államok számára, hogy egymás között olyan területeket szabályozzanak a *ius in bello*val kapcsolatban, amelyeket az nem szabályoz. Fontos kitétele azonban, hogy a rászoruló személyek nem részesülhetnek emiatt korlátozottabb védelemben.⁴⁰

További garanciát nyújtanak az 1949. évi genfi egyezmények azáltal, hogy az első cikkel a részes államok nemzetközi jogi kötelezettséget vállalnak a szabályok betartására.⁴¹ Továbbá szintén ezen egyezmények hozták létre a Védőhatalom intézményét, amelynek lényege, hogy az egyezmények betartását egy kívülálló állam vagy egy nemzetközi szervezet felügyeli. Erre a célra a Védőhatalom követeket küldhet a felekhez, és amennyiben a szabályokat azok nem tartják be valamilyen véleménykülönbség okán a Védőhatalom jószolgálatot ajánl számukra. Valamint az egyezmények felhatalmazzák a Vöröskeresztet, hogy átvegyék a Védőhatalom szerepét, ha azt az adott állam nem tudja megfelelően elvégezni.⁴²

A genfi egyezmények I. kiegészítő jegyzőkönyve (1977) pedig kötelezővé teszi a Védőhatalom intézményét, valamint létrehozza a Nemzetközi Ténymegállapító Bizottságot,

³⁶ Bruhács: Nemzetközi jog II... 193. o.

³⁷ Herczegh i. m. 15. o.

³⁸ Bruhács: Nemzetközi jog II... 200. o.

³⁹ Herczegh i. m. 100. o.

⁴⁰ Herczegh i. m. 99. o.

⁴¹ 1977. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) Art. 1.

⁴² 1977. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) Art. 5.

amely kivizsgálhat minden olyan tény, amely a bejelentés szerint súlyosan sérti a genfi egyezményeket, valamint közbenjárásával segíti az egyezmények tiszteletben tartását.⁴³

A Nemzetek Szövetsége és a Kellog-Briand Paktum

Az I. világháború szörnyűségei után a győztes hatalmak (többek között az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország) úgy döntöttek, hogy létrehoznak egy nemzetközi szervezetet, amelynek a célja a nemzetközi béke és biztonság megőrzése.⁴⁴ A szerződő felek a preambulumban ezt elsődlegesen azért kívánták biztosítani, hogy kötelezettséget vállaltak a háború elkerülésére.⁴⁵ Ám láthatjuk majd, hogy ez nem univerzális kötelezettség volt.

A Nemzetek Szövetségének (vagy: Népszövetség) Egyezségokmánya nagy előrelépést jelentett, mivel a szerződő felek lemondtak a háborúról bizonyos korlátok között, és célul tűzték ki a fegyverkorlátozást és létrehozták a Nemzetközi Bíróságot.

Az Egyezségokmány 8. cikkében a felek elkötelezték magukat a fegyverkorlátozás mellett. A Népszövetség Tanácsának volt a feladata, hogy javaslatokat dolgozzon ki az egyes államok speciális helyzetét figyelembe véve. Amennyiben e javaslatokat a szerződő felek elfogadták, a Tanács engedélye nélkül nem lehetett azokat megszegni.⁴⁶

A nemzetközi kapcsolatok történetében eddig példátlan lépés volt a kollektív biztonság rendszerének kialakítása is. A 10. cikk kimondja, hogy a részes államok kötelesek tiszteletben tartani, valamint külső fenyegetéssel szemben megvédeni más államok területi integritását és politikai függetlenségét.⁴⁷ A kollektív biztonság rendszerének szabályai a 11-17. cikkekben találhatók, amelyek között a 14. cikk rendelkezik a Nemzetközi Bíróság létrehozásáról.

E szabályok kimondják, hogy bármely háború vagy háborús fenyegetés esetén a Népszövetségnek cselekednie kell, még akkor is, ha a sértett állam nem a nemzetközi szervezet tagja. Ilyen esetben a Közgyűlés vagy a Tanács összeül és megvitatja a kialakult helyzetet.⁴⁸

A tagok közötti kapcsolatokra irányadó fő szabály szerint abban az esetben, ha a tagok között olyan vita merül fel, amely diplomáciai úton nem rendezhető és az államok közötti egység felbomlásával fenyeget, a tagok azt választottbíró, a Nemzetközi Bíróság vagy a Tanács elé viszik, amelyek eldöntik a vitát. Az érintett felek a döntést kötelesek elfogadni. Amennyiben ez nem történik meg, akkor sem lehet háborúhoz folyamodni a döntést követő

⁴³ *Bruháncs*: Nemzetközi jog II... 201. o.

⁴⁴ *Irk Albert*: A Nemzetek Szövetsége II. Kiadás. Danubia Kiadó, Pécs 1926. 15-20. o.

⁴⁵ *Irk* i. m. 22. o.

⁴⁶ 1919. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya 8. Cikk.

⁴⁷ 1919. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya 10. Cikk.

⁴⁸ *Irk* i. m. 85. o.

három hónapban, csak ez idő letelte után.⁴⁹ Ehhez még azt szükséges hozzátenni, hogy az ítélet figyelmen kívül hagyása esetén a Tanács jogosult dönteni a helyzet orvoslásához szükséges intézkedésekről.⁵⁰

A Tanácsnak akkor is hatáskörében áll a vitás helyzetet megvizsgálni, ha azt az érintett felek nem jelentették be a Népszövetség számára. Ilyenkor a Tanács javaslatot tehet a felek számára, hogy miként kezeljék a helyzetet. Amennyiben ezeket a felek nem fogadják meg, a tagok az igazságosságra és a jogra tekintettel, saját meglátásuk szerint cselekedhetnek a kialakult helyzettel kapcsolatban.⁵¹

Ha a felek a kollektív biztonság rendszerének szabályait nem tartják be a többi állam megszakítja velük a kereskedelmi és pénzügyi kapcsolataikat.⁵²

A Briand-Kellog Paktummal (1928) azért kell foglalkozni, mert ez a szerződés mondta ki először a háború tilalmát. Fontos kritérium még egy ilyen nemzetközi szerződésnél, hogy minél több állam részese legyen. A Briand-Kellog Paktumot többek között azért fontos megemlíteni az áttekintésben, mert a két világháború közötti korszakban létező 63 államból 58 állam részese volt a szerződésnek. Ennek ellenére hiába való volt az erőfeszítés, mert a csatlakozó államok szinte minden előre látható esetre fenntartásokat fogalmaztak meg, így a háború tilalma nem volt teljeskörű.⁵³

II. 5. A kollektív biztonság rendszere

Az Egyesült Nemzetek Szervezetét a II. világháború után az 1945. április 25. és június 26. között San Francisco-ban tartott konferencián hozták létre. Ezen 51 állam vett részt.⁵⁴ Láthattuk, miként próbálta létrehozni a kollektív biztonság rendszerét a Nemzetek Szövetsége. Ám nem sikerült az erőszak alkalmazását kizárni. A második világháború pontot tett a Népszövetség erőfeszítéseinek végére. Az ENSZ Alapokmánya bizonyos szempontból hasonló, bizonyos szempontból pedig eltérő módon próbálja a mai napig védelmezni a nemzetközi békét és biztonságot.⁵⁵

Ahogy már a bevezetésben is utaltam rá, a kollektív biztonság rendszere az Alapokmány 1. cikkének 1. pontján alapszik, amely szerint az Egyesült Nemzetek célja, hogy

⁴⁹ 1919. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya 12. Cikk.

⁵⁰ 1919. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya 13. Cikk.

⁵¹ 1919. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya 15. Cikk.

⁵² 1919. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya 16. Cikk.

⁵³ *Bruhács*: Nemzetközi jog I... 240-241. o.

⁵⁴ *Pandler Árpád*: Az ENSZ Biztonsági Tanácsa. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1974. 70-71. o.

⁵⁵ *Ramesh Thakur*: The United Nations, Peace and Security. Cambridge University Press, New York 2006. 30. o.

„fenntartsa a nemzetközi békét és biztonságot és evégből hathatós együttes intézkedéseket tegyen a békét fenyegető bűncselekmények megelőzésére és megszüntetésére, a támadó cselekményeknek vagy a béke más módon történő megbontásának elnyomására, valamint békés eszközökkel, az igazságosság és a nemzetközi jog elveinek megfelelő módon rendezze vagy megoldja azokat a nemzetközi viszályokat és helyzeteket, amelyek a béke megbontására vezethetnek”⁵⁶

Emellett a 24. cikk kimondja, hogy a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért elsősorban a Biztonsági Tanács (BT) felelős továbbá, hogy a BT e felelősségéből eredő kötelességeinek teljesítésekor a tagállamok nevében jár el.⁵⁷

Az Alapokmány VI. és VII. Fejezete foglalkozik a nemzetközi béke és biztonság fenntartásával. A VI. Fejezet, amely a Viszályok Békés Rendezése címet viseli, azon eshetőségekkel foglalkozik, amikor két vagy több állam viszálya veszélyeztetheti a nemzetközi béke és biztonság fenntartását.⁵⁸ A BT minden ilyen vitát megvizsgálhat a 34. cikk alapján és ha ez bebizonyosodik, akkor három lehetősége van.⁵⁹ A 33. cikk 2. pontja alapján felhívhatja a feleket a vita békés rendezésére.⁶⁰ A 36. cikk 1. pontja alapján eljárási vagy rendezési módokat ajánlhat⁶¹ és végül, de nem utolsó sorban a 37. cikk 2. pontja alapján a vita rendezésének elveire vonatkozó ajánlást tehet a feleknek.⁶² Fontos megjegyezni, hogy a VI. Fejezet alapján hozott határozatok valamint ajánlások nem kötelezők a tagállamokra nézve.

A VII. Fejezet a nemzetközi béke és biztonság veszélyeztetésével, megszegésével és támadó cselekményekkel foglalkozik.⁶³ A VII. Fejezet alapján a Biztonsági Tanácsnak három lehetősége van ilyen esetben: a 40. cikk alapján ideiglenes rendszabályokat⁶⁴, a 41. cikk alapján nem fegyveres rendszabályokat⁶⁵ és a 42. cikk alapján fegyveres rendszabályokat foganatosíthat⁶⁶. Azonban a 39. cikk kimondja, hogy mielőtt ezek közül bármelyikre is sor

⁵⁶ ENSZ Alapokmány 1. Cikk 1. pont.

⁵⁷ Pandler i. m. 94. o.

⁵⁸ Pandler i. m. 108. o.

⁵⁹ ENSZ Alapokmány 34. Cikk.

⁶⁰ ENSZ Alapokmány 33. Cikk 2. pont.

⁶¹ ENSZ Alapokmány 36. Cikk 1. pont.

⁶² Bruhács: Nemzetközi Jog II... 281. o.

⁶³ Ahogy Pandler Árpád fogalmaz: „Ez a fejezet az, amely az Alapokmány rendszerének tengelyeként arra lenne hivatott, hogy a fennkölt célok és elvek megsértése esetén azokat kényszerítő intézkedésekkel betartassa.” – Pandler i. m. 119. o.

⁶⁴ ENSZ Alapokmány 40. Cikk.

⁶⁵ ENSZ Alapokmány 41. Cikk.

⁶⁶ ENSZ Alapokmány 42. Cikk.

kerülhetne a Biztonsági Tanácsnak meg kell állapítania a béke veszélyeztetésének vagy megszegésének, vagy támadó cselekménynek fennforgását.⁶⁷

A nem fegyveres rendszabályok magukba foglalják a gazdasági kapcsolat, a vasúti, tengeri, légi, postai, távíró-, rádió- és egyéb forgalom teljes vagy részleges felfüggesztését, valamint a diplomáciai kapcsolatok megszakítását. Ezek valamennyi ENSZ tagállamra nézve kötelezők.⁶⁸

Ezzel szemben a fegyveres rendszabályok nem kötelezők, azokat nem kell végrehajtania a tagállamoknak, ehelyett ezek a rendszabályok felhatalmazást adnak katonai beavatkozásra. Az alapokmány úgy fogalmaz, hogy a Biztonsági Tanács légi, tengeri és szárazföldi fegyveres erők felhasználásával olyan műveleteket fogantatosíthat, amelyeket a nemzetközi béke és biztonság fenntartásához vagy helyreállításához szükségesnek ítél.⁶⁹ Valamint arról kell még szót ejteni, hogy a 43. cikk előírja, hogy a tagállamok nemzetközi szerződéseket kössenek, amellyel a BT használatába utalják fegyveres erőiket, de ezek a szerződések máig nem jöttek létre, sőt az ezt a haderőt irányítani hivatott Vezérkari Bizottság sem működik *de facto*.⁷⁰ Ez az oka annak, hogy a BT csak felhatalmazást adhat a katonai beavatkozásra, és nem utasítást.

III. Összegzés

Az összegzésben összevetem a bemutatott nemzetközi jogi intézményeket, gyakorlatokat és törekvéseket, amelyek a háború és az erőszak alkalmazásának korlátozását voltak hivatottak szolgálni.

A *ius ad bellum*ból kiindulva értünk el 1945-ig, az ENSZ megalapításáig. A kiinduló pont a korlátlan háborúindítás joga volt, amely a klasszikus nemzetközi jog alapján az állami szuverenitás legmagasabb kifejeződése. Noha csak 1794-ben jelent is meg az első választottbírói szerződés, és sokáig tartott, amíg bebizonyosodott, hogy valóban alkalmas-e érzékeny területeket érintő viták kezelésére is, Európát addig is, egészen a boldog békeidőkhöz behálózta a hatalmi egyensúly gyakorlata. A hatalmi egyensúly rendszere viszont nem az erőszak alkalmazását korlátozta. Politikai okok húzódtak meg fennállása mögött. Célja az volt, hogy az európai hatalmak ne terjeszkedhessenek olyan mértékben, hogy azok erőfölénybe kerülhessenek a többi európai állammal szemben. Ezt a gyakorlatban az államok összefogással és olyan békeszerződésekkel tartották fenn, amelyek helyreállították a fennálló *status quot*. Fontos tehát kiemelni, hogy a hatalmi egyensúly, mint háborút korlátozó tényező

⁶⁷ ENSZ Alapokmány 39. Cikk.

⁶⁸ ENSZ Alapokmány 41. Cikk.

⁶⁹ ENSZ Alapokmány 42. Cikk.

⁷⁰ Pandler i. m. 130-131. o.

mögött nem találni nemzetközi jogi kötelezettséget, ezért tárgyalása azért szükséges, mert az európai jogközösség két évszázadon keresztül folytatta ezt a gyakorlatot.

Ezt követően a választottbírói szerződésekről kell beszélni, amelyek hasznosságát és alkalmazhatóságát bizonyította mind a Jay-szerződés, mind pedig az Alabama-ügy. Ezek következményeként létrejött az ÁVB 1899-ben, a hágai békekonferencián. Az ÁVB-t létrehozó nemzetközi szerződés célja a nemzetközi jogi viták rendezése bírói úton a nemzetközi jog alapján. Az ÁVB ítélete kötelező erejű a részes államokra tekintettel. E rendelkezések jelentős előrelépést jelentettek az erőszak alkalmazásának korlátozásában. Ugyanakkor a probléma abban jelentkezik, hogy az ÁVB joghatósága kizárólag úgy jöhet létre, hogy a felek alávetik magukat annak. Ez kétségtelenül ahhoz vezetett, hogy az államok önkényesen dönthették el, milyen módon szeretnék rendezni vitáikat, vagyis nem voltak ténylegesen kötelesek az erőszak alkalmazásától tartózkodni.

A nemzetközi humanitárius jog érdemei abban keresendők, hogy alkalmazása széleskörűen elfogadott, és szabályai nemcsak a nemzetközi, hanem a nem nemzetközi fegyveres összeütközések esetében is alkalmazandók.⁷¹ Ám fontos megjegyezni, hogy ez a joganyag fegyveres összeütközés esetén betartandó szabályokról rendelkezik, vagyis az erőszak alkalmazását meg sem próbálja tiltani, csupán korlátozza.

Az erőszak tilalmához vezető út utolsó előtti és rendkívül fontos állomása a Nemzetek Szövetsége volt, amely azonban nem használ olyan pontos terminológiát, mint az ENSZ Alapokmánya, hiszen a Népszövetség Egyezségokmányának preambulumban a felek arról mondtak le, hogy a háború eszközéhez folyamodjanak. Ám nem csak ebből a szempontból hagy kívánalmakat maga után a Népszövetség által az erőszak alkalmazásának visszaszorítására tett kísérlete.

A nemzetközi szervezetet a versailles-i béketárgyalásokkal párhuzamosan hozták létre, és az azt létrehozó Egyezségokmányt mind a trianoni, st. germain-i valamint neuilly-i békeszerződésekbe belefoglalták. Mindemelllett a központi hatalmak sokáig nem is nyerhettek felvételt a nemzetközi szervezet tagjai közé. Ez a Népszövetség negatív megítéléséhez vezetett, mivel a vesztes államok a háború utáni világrendhez kötötték létezését.⁷² Továbbá hangsúlyozni kell még azt is, hogy az Egyesült Államok soha nem ratifikálta az Egyezségokmányt, így a nemzetközi kapcsolatok egyik legbefolyásosabb tényezője kimaradt az elvileg univerzálisnak szánt nemzetközi szervezetből. Ugyanez mondható el arról is, hogy

⁷¹ *Herczegh* i. m. 129. o.

⁷² *Tams, Christian J.*: League of Nations (2007). Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Oxford 2007. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1413851>

számos, az első világháborúban vesztes állam csak később csatlakozhatott, és Németország a harmincas években kilépett a szervezetből. Ez megakadályozta, hogy a Nemzetek Szövetsége valóban univerzális nemzetközi szervezetté váljon és befolyásos tényező legyen a nemzetközi béke fenntartásában.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a fegyverkorlátozásra vonatkozó szabály rendelkezett egy gumifogalommal: a speciális helyzet figyelembe vételének követelményével. Ez pedig egy olyan kiskaput biztosított az államok számára, amelynek nyomán effektíve a fegyverkezést nem lehetett korlátozni.⁷³

Végül, de nem utolsó sorban szükséges azt is megemlíteni, hogy a Tanács kétféle eljárása esetén egyik esetben sincs kellően szankcionálva az az eset, amikor egy állam nem fogadja meg a Tanács javaslatát. Ha a nemzetközi békét fenyegető vita bejelentése esetén a felek nem fogadják meg a Tanács javaslatát, akkor az Egyezségokmány engedélyezi, hogy három hónap elteltével a felek háborúhoz folyamodjanak. Valamint, ha a nemzetközi békét fenyegető vitát a felek nem jelentik be, de a Tanács megvizsgálja azt és javaslatot tesz a rendezésére és ezt az államok nem fogadják meg, akkor az Egyezségokmány alapján valamennyi tag az igazságosságra és a jogra tekintettel, saját meglátása szerint cselekedhet.

Az erőszak nemzetközi jogi tilalmát az ENSZ Alapokmánya mondja ki. A Népszövetség rendszerében található hibákat bizonyos mértékig az Alapokmány kijavította, hiszen a háborúnál egy szűkebb fogalmat alkalmaz, még hozzá az erőszak alkalmazását és az erőszakkal való fenyegetést. Ez a váltás azért hasznos, mert a háborúnak nincsen nemzetközi jogi fogalma, ugyanis a lehetetlennel volna határos definiálni azt.⁷⁴ Emellett természetesen érdemes azt is felhozni, hogy az ENSZ valóban egy univerzális nemzetközi szervezet, amelynek jelenleg 193 tagja van.

Ezt erősíti az is, hogy az Alapokmány 24. cikke a Biztonsági Tanács valamennyi határozatát kötelezőnek nyilvánítja a tagállamokra tekintettel, vagyis ellentétben a Népszövetség rendszerével, nincs kibúvási lehetőség az erőszak tilalmának kötelezettsége alól.

Így tehát létrejött egy olyan szervezet, amely létrehozta a kollektív biztonság működőképes rendszerét. Az erőszak tilalmát a Biztonsági Tanács kisebb-nagyobb

⁷³ Philipp Zorn, aki német egyházi és alkotmányjogász volt, és többek között a Német Birodalmat képviselte a Hágai Békekonferencián (1899 és 1907) valamint a Genfi Konferencián (1906), ekképp vélekedett erről a rendelkezésről: „amit Franciaország szárazon, Anglia a vízen követel a maga részére, természetesen kell egészen hasonlóan a többi hatalmaknak is követelniük – és ezzel nemcsak a lefegyverkezésnek van vége, de a Nemzetek Szövetségének általában” – *Philipp Zorn: Der Völkerbund: eine Kritik der Entwürfe für die Verfassung des Völkerbundes*. H. R. Engelmann, 1919. idézi: *Irk* i. m. 64. o.

⁷⁴ *Kende – Nagy – Sonnevend – Valki* (szerk.) i. m. 720. o.

hatékonysággal és elhatározással képes felügyelni. Ennek a jelentőségére már a bevezetésben is utaltam. Korábban egyáltalán nem volt még csak hasonló intézmény sem, amely a nemzetközi kapcsolatok keretszabályainak betartását felügyelte volna. A kutatásom további részében a Biztonsági Tanács gyakorlatát fogom vizsgálni a nemzetközi béke és biztonság fenntartásában betöltött szerepével kapcsolatban, és lehetőség szerint alternatívát fogok kínálni a jelenlegi szabályozásra, hogy miként válhatna hatékonyabbá a Biztonsági Tanács működése. Ehhez elsődlegesen az észak-korai helyzet kezelését fogom segítségül hívni, de nem elhanyagolható az sem, hogy más, sikeres beavatkozásokat is vizsgáljak.